

Łukasz Wróblewski

Organizacja oraz warunki pracy kancelaryjnej jednostek Policji Państwowej powiatu chełmskiego w latach 1919-1939¹

Zakres poruszonego w tytule zagadnienia badawczego, w wyznaczonej cezurze jest zróżnicowany i choć nie pozbawiony wspólnych elementów, uzewnętrzniał się odmiennie; dlatego można mówić o szerokim spectrum zróżnicowania problemu, w zależności od miejsca jednostki w strukturze organizacyjnej Policji Państwowej (dalej: PP) oraz terytorium państwa polskiego, stopnia przygotowania zawodowego funkcjonariuszy PP, okresu historycznego, itp.. Przyjęcie takiego założenia, pociągnęło za sobą wymagane ograniczenie pola badawczego, nie wpływające jednak na obniżenie celu jaki postawił sobie autor - ustaleniu wpływu warunków i organizacji pracy kancelaryjnej na wytwarzaną dokumentację policyjną. Postara się również - opierając się na wybranych przykładach - o sformułowanie wstępnych ustaleń oraz ocen związanych z tą kwestią. Poza zakresem analizy, pozostaje natomiast charakterystyka produkowanego materiału dokumentacyjnego pod względem zawartości treściowej. Zrezygnowano także - pomimo braku całościowego ujęcia tej kwestii w literaturze przedmiotu - z precyzyjnego przedstawienia czynności kancelaryjnych² związanych z wytwarzaniem dokumentacji w urzędach PP. Za podstawę do analizy sposobu pro-

¹ Autor chce wyrazić wdzięczność Prof. dr. hab. Januszowi Łosowskiemu za cierpliwość oraz pomoc w pracy nad niniejszym artykułem. Wyrazy podziękowania kieruje również na ręce dr. hab. Roberta Litwińskiego, który udostępnił autorowi wiele opracowań i źródeł, będących w jego posiadaniu (dotyczących funkcjonowania policji okresu dwudziestolecia międzywojennego) oraz udzielał - w sposób niezwykle szczegółowy - wyjaśnień z zakresu specyfiki służby policyjnej.

² Rozumianych jako całokształt prac związanych z wpływaniem, opracowaniem i narastaniem oraz gromadzeniem akt spraw.

wadzenia dokumentacji posłużył autorowi materiał dokumentacyjny posterunków i komisariatów PP.

Terytorialnie badania obejmują obszar powiatu chełmskiego, uwzględniając podział na jednostki administracyjne wprowadzony w 30 X 1918 roku przez Radę Regencyjną³, do którego dostosowana była także organizacja Policji Komunalnej⁴. Wymienione w tytule daty krańcowe stanowią punkty przełomowe dla organizacji PP. W 1919 roku utworzono jednolitą organizację bezpieczeństwa publicznego⁵ natomiast data wybuchu II wojny światowej uniemożliwiła właściwe funkcjonowanie organów PP.

Zagadnienie warunków i organizacji pracy kancelaryjnej obecna baza naukowa zgłębia sporadycznie, dlatego trudno jest wskazać pozycję mającą fundamentalne znaczenie dla tematu. Dotychczasowa literatura co prawda zawiera wiele różnorodnych wzmianek i informacji dotyczących badanej kwestii, jednak materiał badawczy jest rozproszony wśród licznych publikacji o bardzo różnym charakterze.

Zakres poruszanych problemów z roku na rok ulega rozszerzeniu. Obszar zainteresowań badaczy ogranicza się jednak do przedstawiania najważniejszych zagadnień natury policyjnej, tj. problemów organizacyjno - administracyjnych, funkcjonowania policji, kwestii wyposażenia, wykszolenia, czy spraw oświatowo - kulturowych. Odkrywa przed czytelnikiem nieznanne dotychczas problemy.

Na zmieniającą się skalę opisywanych problemów dotyczących policji wpłynęły w dużej mierze zmiany polityczne - ustrojowe jakie miały miejsce po 1989 roku. W Polsce powojennej problem PP był traktowany drugoplanowo. Autorzy prac natury policyjnej ograniczali się do idealizacji organów bezpieczeństwa publicznego, które powołała władza ludowa. Obraz przedwojennej policji ukazywano w sposób tendencyj-

³ 30 X 1918 roku decyzją Rady Regencyjnej utworzono powiaty jako podstawowe jednostki podziału administracyjnego. Na ich czele stał komisarz ludowy, nazywany również komisarzem powiatowym, komisarzem rządowym lub powiatowym komisarzem rządowym. 2 VIII 1919 roku województwo lubelskie zostało podzielone na powiaty: biały, biłgorajski, chełmski, garwoliński, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, konstantynowski, lubelski, lubartowski, łukowski, puławski, radzyński, siedlecki, sokołowski, tomaszowski, węgrowski, włodawski i zamojski. W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919 - 1939*, Lublin 1999, s. 25-26; R. Litwiński, *Policja Państwowa w powiecie radzyńskim w latach 1919 - 1939* (R. Litwiński, *Policja Państwowa w powiecie radzyńskim...*), „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 1, 2001, s. 114; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, s. (dalej: W. Witkowski, *Historia administracji...*), Warszawa 2007, s. 332; W kwietniu 1933 roku powiecie chełmskim mieściły się następujące gminy: Bukowa - siedziba Sawin, Krzywiczki, Olchowiec - siedziba Wierzbica, Pawłów, Rakopuły - siedziba Czarnołozy, Rejowiec, Siedliszcze, Staw, Świerże, Turka, Wiszniewice - siedziba Cyców, Wojsławice, Żmudź. Zob.: W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna-dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 124 - 145.

⁴ Zob.: R. Litwiński, *Z problematyki bezpieczeństwa publicznego w międzywojennym Chełmie i powiecie chełmskim*, „Rocznik Chełmski” (dalej: R. Litwiński *Z problematyki bezpieczeństwa publicznego...*), t. 8, 2002, s. 77 - 94; Tenże, *Policja komunalna w powiecie chełmskim (styczeń-czerwiec 1919)* (dalej: R. Litwiński, *Policja Komunalna...*), „Rocznik Chełmski”, t. 4 (1998), s. 91 - 111.

⁵ *Ustawa o Policji Państwowej z 24 VII 1919 roku* (dalej: *Ustawa o PP...*), „Dziennik Praw Państwa Polskiego” (dalej: Dz. P. P. P.), 1919, nr 61, por. 363. Wyłonienie jednolitej organizacji policyjnej wiązało się z brakiem efektywnej współpracy między dotychczasowymi organami bezpieczeństwa publicznego oraz wynikało również z zależności rywalizujących między sobą organizacji policyjnych od środowiska politycznego. Milicja Ludowa była kojarzona z lewą stroną ówczesnej sceny politycznej (Polska Partia Socjalistyczna), zaś Milicja Miejska, a potem Policja Komunalna była identyfikowana z obozem pravicowym. Zob.: R. Litwiński, *Z problematyki bezpieczeństwa publicznego...*, s. 82.

ny. Funkcjonariuszom PP zarzucano „niedemokratyczny sposób postępowania” oraz kolaborację z okupantami⁶. Dopiero lata 80-te zapoczątkowały inny od dotychczasowego sposób przedstawiania kwestii organów bezpieczeństwa publicznego funkcjonujących w II RP⁷. Kolejna dekada XX wieku przyniosła dalsze publikacje na temat szeroko pojętej przedwojennej policji. Powstałe wówczas opracowania cechuje je ogromna wartość poznawcza oraz innowacyjne przedstawienie tematu⁸.

Wskazana literatura przynosi wiele informacji na temat policji, jednak nie zwiększa znajomości zasad pracy kancelaryjnej stosowanej w jednostkach policji. Kwestia warunków i organizacji pracy kancelaryjnej czy też wytwarzanej w urzędach PP dokumentacji nie stały się dotychczas obiektem szerokiego zainteresowania badawczego, chociaż wydaje się, że podjęcie tego zagadnienia dostarczyć może istotnych korzyści naukowych⁹. Dlatego istnieje ciągła potrzeba zwrócenia uwagi na problemy pomijane w badaniach, na temat których brakuje odpowiednich opracowań. Sprecyzowania wymaga m.in. analiza dokumentacji wytwarzanej przez posterunki i komisariaty policji okresu dwudziestolecia międzywojennego. W dalszym ciągu brakuje zadowalających publikacji opisujących sposób urzędowania pracy biurowej w urzędach policji, nie tylko w posterunkach i komisariatach, ale również w komendach powiatowych czy wojewódzkich policji. Uwzględniając ilość publikacji na temat poli-

⁶ J. Borkowski, *Represje policyjne w II RP*, „Pokolenia”, 1981, nr 3, s. 128-136; J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu komunistycznego w latach 1918-1939*, Warszawa 1979.

⁷ A. Misiuk, *Organizacja policji politycznej w II Polsce w latach 1919-1923*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 185-186 (1989), s. 329-340; A. Peplowski, *Wyszkolenie w Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 153-154 (1981), s. 596-602; tenże, *Inwigilacja i rejestracja kryminalna w Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 184 (1984), s. 331-338; tenże, *Organizacja policji kryminalnej w II Rzeczypospolitej*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 185 (1984), s. 466 - 477; J. Popławski, *Organizacja szkolenia Policji Państwowej w Polsce w okresie międzywojennym*, „Problemy Kryminalistyki”, 1983, nr 161, s. 498 - 507.

⁸ R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919-1939* (dalej: R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie...*), Lublin 2001; tenże, *Korpus policji w II RP. Służba i życie prywatne* (dalej: R. Litwiński, *Korpus policji...*) Lublin 2007; tenże, *Początki defensywy policyjnej w województwie lubelskim w latach 1919 - 1923*, „Res Historica”, z. 11 (2000), s. 21-48; tenże, *Policja Państwowa w powiecie chełmskim w latach 1919-1939* (R. Litwiński, *Policja Państwowa w powiecie chełmskim ...*) , „Rocznik Chełmski”, t. 6 (2000), s. 89-110; tenże, *Policja Państwowa w powiecie radzyńskim...*, s. 112-128; tenże, *Organizacja Policji Państwowej w Lublinie w latach 1919-1939*, „Res Historica”, z. 15 (2002), s. 71-80; tenże, *Z problematyki bezpieczeństwa publicznego ...*, s. 77-94; tenże, *Materiały informacyjne Komisariatu Policji Państwowej w Chełmie*, „Rocznik Chełmski”, t. 9 (2003), s. 391-415; M. Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej* (dalej: M. Mączyński, *Policja Państwowa w...*), Kraków 1997; A. Misiuk, *Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w latach 1919-1926*, „Dzieje Najnowsze”, nr 2 (1991), s. 49-58; tenże, *Policja Państwowa 1919-1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996; A. Peplowski, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991; tenże, *Rozwój organizacyjny szkolnictwa policyjnego w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Policyjny”, nr 1 (1991), s. 77-94; H. Skrzeczowski, *Współdziałanie wojskowych służb informacyjnych z Policją Państwową w II Rzeczypospolitej*, Toruń 2002.

⁹ Wymienić można zaledwie kilka prac poświęconych zagadnieniom, organizacji pracy kancelaryjnej czy też dokumentacji wytwarzanej przez jednostki PP. Zob.: E. Długajczyk, *Kancelaria i pozostałość aktowa Policji Województwa Śląskiego (1922-1939)*, „Archeion”, t. 88 (1990), s. 23-44; R. Litwiński, *Policyjne raporty sytuacyjne jako źródło do historii II Rzeczypospolitej [w:] Tekst źródła. Krytyka, interpretacja*, red. B. Trelińska, Warszawa 2005, s. 459-467; J. Milczarek, *Powiatowa Komenda Policji Powiatowej w Wieluniu oraz posterunki powiatu wieluńskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa*, „Rocznik Łódzki”, t. 32 (1962), s. 305-326; W. Zysko, *Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie*, „Archeion”, t. 46 (1967), s. 139-153.

cji dochodzę do wniosku, że kwestia ta przedstawiona jest w sposób marginalny. Dotychczas nie podjęto sprawy zmian organizacji pracy kancelaryjnej w jednostkach PP jakie miały miejsce w latach 30. XX wieku. Nikt nie pokusił się głębszą analizę zagadnienia braków materiałów papierniczych i pisarskich w urzędach policyjnych. Dlatego w celu usystematyzowania wiedzy na ten temat konieczne są prace badawcze, gdyż wiele istotnych problemów wciąż nie zostało naświetlonych.

Podstawę niniejszego artykułu stanowią materiały źródłowe. Kwerenda archiwalna przeprowadzona w Archiwum Państwowym w Lublinie przyniosła autorowi wiele cennych wiadomości, które zostały uzupełniane źródłami drukowanymi oraz prasowymi, takimi jak „Dziennik Praw Państwa Polskiego”, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych”, „Monitor Polski” oraz tygodnik „Na Posterunku”. Z powodu istniejących trudności źródłowych wynikających z niezachowania większości materiałów archiwalnych zespołu komendy powiatowej policji państwowej w Chełmie (stanowiących podstawę źródłową pracy) oraz ograniczonej liczby publikacji na temat kancelarii urzędów policji autor zanalizował lepiej zachowane materiały archiwalne jednostek policyjnych, znajdujące się w innych zespołach archiwalnych. Posługiwanie się metodą badawczą, polegającą na odtwarzaniu charakteru organizacji pracy kancelaryjnej i rodzajów sporządzanej dokumentacji w komisariatach i posterunkach policji innych powiatów, służyło to odtworzeniu realiów, jakie mogły występować w jednostkach policji powiatu chełmskiego. W związku z tym w niniejszej pracy wykorzystano materiały źródłowe zespołu komendy powiatowej policji z Hrubieszowa oraz zespołu komendy wojewódzkiej policji państwowej w Lublinie, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Lublinie. Dla nakreślenia tematu wykorzystano również publikacje (opracowania oraz wydawnictwa źródłowe¹⁰) wydane w okresie międzywojennym, przedstawiające różne aspekty funkcjonowania policji.

Organizacja i zadania jednostek PP na przykładzie powiatu chełmskiego

Na czele policji w powiecie stał komendant powiatowy, któremu była podporządkowana Komenda Powiatowa Policji Państwowej (dalej: KPPP). Policja w powiatach i miastach stanowiących samodzielną jednostkę administracyjną, w zakresie służby bezpieczeństwa i administracji państwowej, podlegała właściwej władzy administracyjnej (w powiatach - starostom, w miastach będących odrębną jednostką administracyjną- komisarzom rządu)¹¹.

¹⁰ *Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce odrodzonej*, red. E. Grabowiecki (dalej: *Dziesięciolecie służby...*), Warszawa 1925; *Informator Województwa Lubelskiego*, red. S. Bryła, Lublin 1925; *Obowiązujące rozkazy i okólniki Komendanta Głównego Policji Państwowej w układzie rzeczowym*, oprac. W. Bartel, Z. Krzyżanowski, J. Płotnicki, A. Robaczewski, J. Szeryński, H. Walczak (dalej: *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*), Warszawa 1927; *Tymczasowa instrukcja dla Policji Państwowej*, oprac. J. Misiewicz, T. Wolfenburg (dalej: *Tymczasowa instrukcja dla...*), Warszawa 1923; *Ustawy i rozporządzenia administracyjne zebrane dla użytku policji państwowej i urzędów administracyjnych* (dalej: *Ustawy i rozporządzenia...*), Warszawa 1920.

¹¹ Patrz przypis 3; *Przepisy o organizacji komend powiatowych policji wydane przez ministra spraw wewnętrznych, na podstawie art. 5 i 6 ustawy z dnia 24 lipca o Policji państwowej*, Dz. U. R. P., 1919, nr 94, poz. 508.

Do kompetencji komendy powiatowej należało wykonywanie zadań poruczo-nych przez władze administracyjne i sądowe, sprawy administracyjne, gospodarcze i wyszkolenia policji powiatu. Jako organ II instancji nadzorowała podległe jej poste-runki w zakresie bezpieczeństwa i służby śledczej¹². W sierpniu 1919 roku siedziba komendy powiatowej policji mieściła się w budynku magistratu przy ulicy Lubelskiej, zaś w 1925 roku na ulicy Młynarskiej 6, razem z komisariatem i posterunkiem policji Krzywiczki¹³. Z kolei w 1939 roku była zlokalizowana na ul. Gustawa Orlicz-Dreszera 7, w lokalu wynajętym od Adolfa Daumana¹⁴. W tym samym budynku mieścił się także chełmski komisariat policji oraz posterunek Krzywiczki¹⁵.

Podstawowym typem jednostki wykonawczej policji był posterunek. Do jego zadań należało wykonywanie czynności w zakresie utrzymania porządku i bezpie-czeństwa publicznego, dochodzenie przestępstw oraz działania w charakterze organu wykonawczego władz administracyjnych i samorządowych, w określonym rejonie służbowym. Wykonując zasadnicze funkcje policyjne posterunki nie były bezpośrednio podporządkowane władzy administracyjnej, lecz Komendzie powiatowej policji. Dlatego Starostowie wydawali polecenia posterunkom za pośrednictwem Komendan-ta Powiatowego¹⁶.

Kompetencja terytorialna posterunków w większości przypadków obejmowała obszar gminy wiejskiej. Poza posterunkami wiejskimi do zadań specjalnych były two-rzone posterunki na stacjach kolejowych czy na drogach wodnych. Pod względem organizacyjnym nie różniły się od posterunków gminnych, ale pod względem czyn-ności służbowych kierowały się zasadami specjalnymi, opracowanymi przez właści-we władze zarządzające¹⁷.

Na terenie powiatu chełmskiego w grudniu 1921 roku posterunek kolejowy był zlokalizowany w Chełmie i Rejowcu. Wiejskie posterunki policji na terenie powiatu chełmskiego w tym samym roku, położone były w Sawinie (gmina Bukowa), Busów-nie (gmina Olchowiec), Czuczycach (gmina Staw), Stawie, Cycowie, Pawłowie, Sie-dliszczu, Wojsławicach, Rakopułach, Czerniejowie (gmina Turka), Dorohusku, Świer-żu i Żmudzi¹⁸. W sierpniu 1922 roku posterunek w Dorohusku został przekształcony na komisariat kolejowy, podporządkowany komendzie powiatowej w Chełmie¹⁹. Służyło to podkreśleniu rozdzielenia funkcji wykonawczej urzędów policyjnych gminnych od zadań koordynacyjnych komendy powiatowej²⁰. Jednak już na przeło-

¹² R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie...*, Lublin 2001, s. 85.

¹³ *Informator Województwa Lubelskiego*, red. S. Bryła, Lublin 1925, s. 55; Tenże, *Policja Państwowa w powiecie chełmskim...*, s. 104; Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komenda Wojewódzka Policji Państwo-wej w Lublinie (dalej: KWPPPL) sygn. 198, s. 37.

¹⁴ Tamże, sygn. 209, s. 31. Adolf Dauman – właściciel Chełmskiej Rektyfikacji i Wytwórni Wódek, założo-nej w 1910 roku. Z. Gardziński, *Chełmska Rektyfikacja i Fabryka Wódek Adolfa Daumana w Chełmie* [w] *Chełm nieznanym. Ludzie, miejsca, wydarzenia*, red. M. Karwatowska, Chełm 2009, s. 277-283.

¹⁵ APL, KWPPPL, sygn. 202, s. 6.

¹⁶ A. Misiuk, A. Pepliński, *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918 - 1926; wybór źródeł i dokumentów*, Szczytno 1994, s. 4, 16; M. Mącznyński, *Policja Państwowa w...*, s. 65.

¹⁷ *Ustawy i rozporządzenia...*, s. 60.

¹⁸ APL, KWPPPL, sygn. 198, s. 39.

¹⁹ A. Misiuk, *Policja Państwowa...*, s. 222.

²⁰ R. Litwiński, *Policja Państwowa w powiecie chełmskim...*, s. 97.

mie sierpnia i września 1924 roku komisariat ten został przekształcony ponownie w posterunek. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 16 X 1930 roku, zmianie nazwy gminy Cyców na Wiszniewice, towarzyszyła temu korekta nazwy tamtejszego posterunku. 31 października 1931 roku wojewoda lubelski, na wniosek Komendanta Wojewódzkiego Policji zlikwidował posterunek kolejowy w Chełmie i wartownię w Rudzie gmina Świerże. Z kolei 30 listopada 1932 roku posterunek w Rakopułach został przeniesiony do Leśniowic, z czym także związana była zmiana jego nazwy. Rok później, w dniu 12 grudnia skasowano posterunek kolejowy w Rejowcu, a jego rejon służbowy przydzielono posterunkowi policji w Rejowcu²¹.

W grudniu 1933 na terenie powiatu chełmskiego posterunki policji były zlokalizowane w Cycowie, Czerniejowie, Dorohusku, Krzywiczkach, Leśniowicach, Olchowcu, Pawłowie, Sawinie, Siedliszczu, Stawie, Świerżach, Wojstawicach i Żmudzi²². Nazwy i rozmieszczenie posterunków policji powiatu chełmskiego utrzymały się do 1939 roku. Cztery jednostki mieściły się w budynkach państwowych - posterunek w Czerniejowie, Dorohusku, Sawinie i Świerżu, pozostałe zaś wynajmowały budynki gminne²³.

Na czele policji w powiecie stał komendant powiatowy. Do jego zadań należało nadzorowanie czynności policji w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Nadzorował wykonywanie czynności służbowych podwładnych mu policjantów oraz załatwiał sprawy z zakresu organizacji, zaopatrzenia, uzupełnienia i wyszkolenia funkcjonariuszy. Wykonywał czynności zlecone władz państwowych i samorządowych. Siedziby komendantów powiatowych znajdowały się w miastach urzędowania starostów. Był on zwierzchnikiem wszystkich policjantów w powiecie. Sam podlegał komendantowi okręgowemu²⁴.

Kierownikami komisariatów i posterunków zostawali zazwyczaj funkcjonariusze w stopniu przodownika lub starszego przodownika, w mniejszych jednostkach starszego posterunkowego. Do ich podstawowych zadań należało kierowanie służbą, nadzorowanie jej wykonywania przez funkcjonariuszy. Dodatkowo odpowiadali za uzbrojenie i wyszkolenie policjantów, prowadzenie kancelarii oraz zarządzali sprawami gospodarczymi²⁵. Dowodzenie komisariatami i posterunkami wymagało od ich komendantów odkrywania, ustalania i wartościowania ognisk zakłócania spokoju publicznego na ich terenie służbowym oraz koordynowanie wszelkich czynności

²¹ Tamże, s. 104; Rozkaz Komendanta Wojewódzkiego Policji nr 464 z dnia 16 I 1933 r., APL, KWPP, sygn. 497, s. 2.

²² Tamże, sygn. 18, s. 5-6; Zgodnie z *Ustawa o PP...*, Dz. P.P.P., 1919, nr 61, poz. 363 o rozmieszczeniu komisariatów i posterunków decydował miejscowy przedstawiciel władzy administracyjnej w porozumieniu z miejscowym komendantem policji i przedstawicielem miejscowego samorządu. Kwestia ta została szczegółowo uregulowana *Rozporządzeniem Prezydenta RP o dnia 6 marca 1928 roku o Policji Państwowej* (dalej: *Rozporządzenie o PP...*), Dz. U. R. P., 1928, nr 28, poz. 257. Zgodnie z nią o tworzeniu, kasowaniu i rozlokowaniu komisariatów decydował Minister Spraw Wewnętrznych. Z kolei o tworzeniu i rozlokowaniu na tym samym rejonie posterunków decydował wojewoda na podstawie wniosku komendanta wojewódzkiego policji.

²³ APL, KWPP, sygn. 209, s. 28-29, 31.

²⁴ *Dziesięciolecie służby...*, Warszawa 1925, s. 8.

²⁵ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 15 - 16.

związanych z przeciwdziałaniem im²⁶. Do ich typowych obowiązków należało również sprawdzanie czy funkcjonariusze są zaznajomieni z wykonywaniem podstawowych czynności biurowych, załatwianych przez te jednostki policji, by przy prowadzeniu ksiąg, wypełnianiu druków i opracowywaniu odpowiedzi pism nie powstawały jakiegokolwiek uchybienia. W tym celu kierownicy urzędów policyjnych wydawali odpowiednie polecenia oraz przydzielali policjantom prowadzenie na zmianę poszczególnych ksiąg i druków, zaś w stosunku do funkcjonariuszy niewykazujących zainteresowania służbą kancelaryjną posiadali prawo pociągania ich do odpowiedzialności dyscyplinarnej²⁷.

Tab. 1. Wykaz komendantów posterunków policji powiatu chełmskiego w 1926 roku.

Posterunek	Stopień służbowy	Imię i nazwisko
Cyców	st. przodownik	Mikołaj Buszman
Czerniejów	przodownik	Franciszek Kluczyk
Dorohusk	st. przodownik	Tomasz Michalski
Krzywiczki	przodownik	Stefan Kończakowski
Olchowiec	przodownik	Antoni Galicki
Pawłów	przodownik	Stanisław Kruk
Rakołupy	przodownik	Władysław Szentag
Rejowiec	st. przodownik	Mikołaj Zawadzki
Siedliszcze	st. przodownik	Wacław Rudziński
Staw	st. przodownik	Władysław Szajdziuk
Świerże	st. przodownik	Kazimierz Szelązek
Wojsławice	st. przodownik	Józef Rogowski
Żmudź	przodownik	Michał Sawicki
posterunek kolejowy w Chełmie	przodownik	Antoni Mazurek

Źródło: APL, KWPPŁ, sygn. 517, k. 53.

Warunki pracy kancelaryjnej

Jednym z podstawowych wymogów właściwego funkcjonowania instytucji jest efektywnie działająca kancelaria. Wywiązanie się z nałożonych na nie obowiązków zależy od energiczności jej kierownika, ale także od charakteru i wyglądu budynku, w którym przypada pracować.

Przed lokalem jednostek policyjnych powinna być znajdować się, zapalona przez całą noc latarnia. Jej szkła powinny być jak najczęściej czyszczone, by właściwie oświetlały napis oznaczający urząd policyjny umieszczony nad drzwiami do lokalu

²⁶ M. Mączyński, *Policja Państwowa w...*, s. 216.

²⁷ APL, KWPPŁ, sygn. 498, s. 164, 165; tamże, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Hrubieszowie (dalej: KPPPH), sygn. 3, s. 57.

policyjnego²⁸. Budynek komendy powiatowej policji składał się z kancelarii, koszar i gabinetu komendanta. Na parterze mieściła się siedziba komisariatu miasta Chełm, dyżurka oraz areszty dla kobiet i mężczyzn. Na placu przed budynkiem znajdowały się magazyny, wozownia, kuchnia policyjna i stołówka²⁹.

Z kolei przed budynkami posterunków miarę możliwości winny znajdować się kwietniki i trawniki, o estetyczny wygląd których – tak jak i budynków – dbali funkcjonariusze PP³⁰. Zgodnie z rozkazem Komendanta Wojewódzkiego Policji nr 381 z dnia 10 IX 1931 roku szyld na budynkach, w których mieściły się jednostki policji składał się z tablicy z herbem państwowym oraz określeniem jednostki policyjnej. Te pierwsze miały kształt owalny, biało - czerwoną obwódkę i szare tło, na którym wyobrażony był państwowy herb. Tablica z napisem miała kształt prostokątny, była ustawiona poziomo względem dłuższego boku. Posiadała czerwone tło, na którym znajdowały się litery koloru białego. Wzajemny układ tablic mógł być dwojaki. Tablica z herbem państwowym mogła znajdować się bezpośrednio nad tablicą z napisem, lub też nad wejściem do budynku umieszczona była tablica z herbem, a dwa szyldy z napisami znajdowały się po obu stronach wejścia. Dla wszystkich jednostek policji - z wyjątkiem Komendy Głównej Policji Państwowej (dalej: KGPP) i Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej (dalej: KWPP) - wymiary tablic z herbem wynosiły 50 x 40 cm, zaś szyldów z napisami zależały do wielkości liter i długości napisu. Wysokość liter wynosiła 6 cm (oprócz KGPP i KWPP), odstęp między dolną i górną obwódką od napisu nie mogły być większe niż 26 mm (oprócz KGPP i KWPP), zaś odstęp między wierszami - 17 mm³¹. Przy drzwiach wejściowych musiał być umieszczony dzwonek, a w przypadku posterunków powinna być na nich zawieszona oszklona ramka, do której wkładano kartkę z adresem i nazwiskiem policjanta, do którego zgłaszano się w przypadku, gdy wszyscy funkcjonariusze policji przebywali na służbie zewnętrznej i z tego powodu posterunek był nieczynny.

Wewnątrz budynku, zaraz za wejściem musiała znajdować się spluwaczka, kosz na śmieci, wycieraczka na buty zabezpieczająca przed wnoszeniem do wnętrza budynku błota i kurzu³². Przy wejściu do urzędu policyjnego powinna być także umieszczona tablica informacyjna wskazująca położenie poszczególnych pokoi danej jednostki policji, z podaniem charakteru spraw w nich załatwianych lub wskazaniem na pomieszczenie dyżurnego lub kierownika jednostki³³. W każdym pokoju, na wewnętrznej stronie drzwi znajdował się imienny spis funkcjonariuszy oraz spis sprzętu znajdującego się w danym pokoju. Zgodnie z rozkazem Komendanta Wojewódzkiego Policji nr 303 z 25 II 1929 roku lokale urzędów policyjnych powinny składać się, z co najmniej trzech pokoi, które należało utrzymać w czystości, porządku oraz często wietrzyć. Wszystkie ściany powinny być bielone. Podłogi przynajmniej raz w tygodniu myto wilgotną szmatką a przed zamiataniem były skraplane wodą, by w czasie

²⁸ APL, KWPPPL, sygn. 493, k. 11.

²⁹ R. Litwiński, *Policja Państwowa w powiecie chełmskim...*, s. 103.

³⁰ APL, KWPPPL, sygn. 498, k. 26.

³¹ Tamże, sygn. 493, k. 11; tamże, sygn. 93, s. 62.

³² Tamże, sygn. 493, k. 11.

³³ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 502.

sprzątania nie zakurzyć pomieszczeń. W celu zapobiegnięcia gnicia dolnych futryn okien od spływającej z szyb wody funkcjonariusze policji na dół okna sypali piasek, na którym układali mech. W tym samym celu zabezpieczano drzwi posterunków plecionkami z miękkiej słomy³⁴. Od policjantów wymagano również, aby natychmiast po zauważeniu osiadających pajęczyn, zostały usunięte.

Umieblowanie urzędów policyjnych miało jednolity i skromny charakter. Każdy urząd policyjny powinien posiadać odpowiednią ilość biurków, których typ został ustalony wzorem L. 3893 z 9 IV 1926 roku oraz szaf i krzesła. Funkcjonariusze byli zobowiązani do wyłożenia biurków i stołów papierem lub bibułą. Na samych stołach zaś powinien być utrzymywany należyty porządek. Niewskazane było pozostawianie na biurkach porozrzucanych papierów i urzędowych akt, które powinny znajdować się w szafach³⁵. Jednak zgodnie z okólnikiem nr 2 Komendanta Wojewódzkiego Policji z września 1928 w 95% posterunków województwa lubelskiego brakowało szaf do przechowywania bieżącej i niepotrzebnej do użytku dokumentacji. Dlatego też były one gromadzone na piecach lub „*innych zakątkach*”³⁶.

Do podstawowego wyposażenia każdego urzędu policyjnego należała również mapa podziału powiatu na posterunki, szkice połączeń i sieci telefonicznej (w przypadku posiadania przez jednostki policyjne aparatu telefonicznego). Jeśli w urzędzie policyjnym był telefon, umieszczano go w pokoju kierownika jednostki policji, w większych jednostkach w pokoju dyżurnego, który z reguły był oddzielony barierkami. Miało to na celu zabezpieczenie przed dostępem petentów do biur urzędu policyjnego. W roku 1923, na terenie powiatu chełmskiego aparat telefoniczny posiadały następujące jednostki policyjne: posterunek w Stawie, posterunek w Czerniejowie, posterunek w Rejowcu oraz posterunek kolejowy w Chełmie³⁷.

W każdym biurze policyjnym powinien znajdować się również zegar ścienny, skrzynka na amunicję, stojak na karabiny oraz wieszak na ubranie. Na biurkach funkcjonariuszy PP lub na drzwiach pokoi powinny być umieszczone napisy, określające sprawy załatwiane przez danego funkcjonariusza³⁸. W posterunkach i komisariatach znajdowały się również mapa polityczna Polski, szkice rejonów posterunku³⁹, tablice ze znakami drogowymi oraz wykazy przełożonych i władz administracyjnych. Po lewej stronie wykazu zapisywano nazwiska przełożonych zaś po prawej nazwiska przedstawicieli władz administracyjnych; były one często nieaktualne i utrzymane w stanie brudnym i zakurzonym. Do inwentarza posterunku i komisariatu powinna

³⁴ APL, KWPP, sygn. 88, s. 71.

³⁵ Tamże, sygn. 498, k. 34.

³⁶ Tamże, sygn. 17, s. 17.

³⁷ Tamże, sygn. 498, k. 29; tamże, sygn. 201, k. 23 - 31.

³⁸ Tamże, sygn. 491. Zachowane źródła nie pozwalają jednak stwierdzić, czy przepis ten był egzekwowany.

³⁹ Plany obszaru stanowiącego odbicie terytorium objętego zakresem administracyjnym jednostki PP, sporządzone zgodnie z rozkazem Komendanta Głównego PP nr 175 przez posterunki oraz komisariaty. Zawierały substraty mające znaczenie dla sprawowania służby, np. dla efektywnego wykonania służby zewnętrznej polegającej na wykonywaniu obowiązków, służących utrzymaniu bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego oraz prowadzeniu dochodzeń i ściganiu przestępstw. Oprócz szkicu rejonów zawieszono wewnątrz jednostki policji, każdy funkcjonariusz posiadał własny jego egzemplarz, tamże, sygn. 497, s. 11.

należać także tarcza, w kierunku której rozładowywano broń (zalecano, aby była umieszczona w miejscu, gdzie kula nie przebijała ścian budynku, np. przy piecu)⁴⁰. Aktualnie niepotrzebne przedmioty, np. butelki z naftą i oliwą musiały być przechowywane pod stołami lub za piecem⁴¹. Zgodnie z rozkazem Komendanta Głównego Policji nr 353 wszystkie urzędy policji posiadały wykaz lokali i „miejsz rozrywki” na terenie danej miejscowości, objętych zakazem uczęszczania i odwiedzania przez funkcjonariuszy policji⁴². KPPP posiadały mapę powiatu z oznaczonymi na niej granicami posterunków z powiatu sąsiedniego i własnego⁴³.

Stan budynków urzędów policji w 1919 w powiecie chełmskim pozostawiał wiele do życzenia. Lokale posterunków gminnych były „za szczupłe pod każdym względem”. Wpływało to ujemnie na urzędowanie tych jednostek. Szczególnie na stan techniczny budynków narzekali komendanci posterunków w Siedliszcu, Cycowie oraz Krzywiczach⁴⁴.

Organizacja pracy biurowej w jednostkach PP

Organizacja pracy biurowej w jednostkach policji zależała od liczby funkcjonariuszy służących w danym urzędzie (stan liczbowy funkcjonariuszy odbywających służbę w posterunkach wynosił średnio od 3 do 5-6 policjantów). Dlatego też żaden z funkcjonariuszy w związku z wykonywaną pracą biurową nie posiadał stałe przypisanych funkcji i zadań.

Za ich wyznaczanie odpowiedzialni byli kierownicy jednostek PP. W związku z niewielką obsadą jednostek oraz częstym brakiem kwalifikacji zawodowej funkcjonariuszy, na kierowników jednostek policji spadały dodatkowe prace biurowe.

Dla przykładu w komisariacie policji nr I w Lublinie w 1920 roku podział zajęć przedstawiał się zgodnie z tabelą nr 2. Nie oznacza to jednak, że jednostki policji powiatu chełmskiego stosowały identyczny rozkład pracy biurowej. Przedstawiony niżej podział czynności kancelaryjnych ma charakter przykładowy, służący czytelnikowi dla właściwego zrozumienia omawianego zagadnienia.

Tab. 2. Przykładowy podział pracy kancelaryjnej (występujący w Komisariacie Policji nr I w Lublinie w 1920 roku).

Pracownik	Przypisane zadania
kierownik komisariatu	Nadzorował wykonywaną pracą biurową; przyjmował, wysyłał i segregował wpływającą korespondencję.
przodownik	Prowadził akta osobiste funkcjonariuszy komisariatu; sporządzał dane

⁴⁰ APL, KWPPPL, sygn. 493, k. 11.; tamże, sygn. 17, s. 19; tamże, KPPPH, sygn. 4, k. 9; tamże, KWPPPL, sygn. 517, k. 20.

⁴¹ Tamże, sygn. 493, k. 11.

⁴² M. Mączyński, *Policja Państwa w...*, s. 193.

⁴³ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 418.

⁴⁴ APL, KWPPPL, sygn. 567, s. 24.

	statystyczne.
urzędnik stopnia XII	Wpisywał zmiany w aktach osobistych funkcjonariuszy komisariatu, wydawał przepustki policjantom, zezwalające im na patrolowanie po torach.
urzędnik stopnia X	Sprawował kontrolę nad księgą magazynową; sporządzał protokoły inwigilacji oraz miesięczne wykazy korespondencji z zakresu działalności magazynu; prowadził ewidencję broni funkcjonariuszy.
posterunkowy	Prowadził spis inwentarza, wykazy wniosków zapotrzebowania na opał, oświetlenie, aprowizację, itp.; zszywał akta rozkazów, okólników i rozporządzeń; był odpowiedzialny za wypożyczanie książek z biblioteki komisariatu ⁴⁵ .
przodownik	Nadzorował załatwianie spraw sądowych, administracyjnych, kryminalnych oraz bieżącej korespondencji; odbierał rozmowy telefoniczne i przyjmował telefonogramy.
posterunkowy	Był odpowiedzialny za księgę protokołów; częściowo załatwiał sprawy; porządkował akta spraw nieukończonych.
urzędnik stopnia XI	Sporządzał listy płac; prowadził korespondencję finansową.

Źródło: APL, KWPP, sygn. 610, s. 4-5.

Zgodnie z rozkazem Komendanta Głównego Policji nr 149 policja była organem bezpieczeństwa publicznego, niezmiernie ważnym na tle innych instytucji państwowych powstałych po 1918 roku. Oczekiwano od niej sprawnego i szybkiego funkcjonowania oraz terminowego załatwiania wszelkich wpływających spraw. Nie-dozwolone było nieuzasadnione odwlekanie załatwiania spraw oraz odsyłanie interesantów z urzędów⁴⁶. Funkcjonariusze policji byli zobowiązani do punktualnego rozpoczęcia każdego dnia pracy i kończenia jej w ustalonym czasie. Wymagano od nich uprzejmego zachowania wobec interesantów i udzielania im niezbędnych wyjaśnień⁴⁷. W czasie załatwiania spraw zabronione było spożywania pokarmów, czytanie gazet czy prowadzenie prywatnych rozmów. Czynności biurowe należało prowadzić klarownie i dokładnie, aby w każdej chwili bez problemu można było stwierdzić, w jakim stadium załatwienia i u kogo znajdowała się dana sprawa⁴⁸. Zgodnie z okólnikiem Ministra Spraw Wewnętrznych nr 722 z 7 VII 1923 roku każdego funkcjonariusza policji - jako urzędników państwowych – obowiązywała tajemnica służbowa⁴⁹.

Analizując problem organizacji zasad pracy biurowej jednostek policji nie można zapomnieć o kwestii kancelarii tajnej i składnicy akt. Termin pierwszy był

⁴⁵ Podnoszeniu poziomu wykształcenia i uatrakcyjnieniu czasu wolnego od służby służyło zakładanie bibliotek i świetlic policyjnych. Od utworzenia PP do roku 1927, na terenie całego kraju założono 152 biblioteki. Zob.: R. Litwiński, *Korpus policji ...*, Lublin 2007, s. 420-442.

⁴⁶ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 501.

⁴⁷ *Tymczasowa instrukcja dla...*, s. 49.

⁴⁸ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 546 - 547.

⁴⁹ *Tamże*, s. 116; *Tymczasowa instrukcja dla...*, s. 45 - 46.

łączony z kierownikiem urzędu policyjnego, bądź też wyznaczonym przez niego zastępcą, do którego obowiązków należało rejestrowanie i przechowywanie korespondencji poufnej i tajnej⁵⁰. Z kolei występowanie składnicy akt, czyli miejsca przechowywania akt przekazywanych do archiwum, w większości jednostek policji powiatu chełmskiego było traktowane powierzchownie. Wytlumaczeniem tego może być fakt, że akta wytworzone przez policję przez dłuższy czas były wykorzystywane przez funkcjonariuszy i nie były oddzielnie składowane. Może być to również tłumaczone nieposiadaniem odpowiednich szaf do przechowywania dokumentacji niepotrzebnej do bieżącej pracy biurowej oraz powtórным wykorzystywaniem pism wpływających do urzędów policyjnych⁵¹.

Urzednicy kancelaryjni i nizsi funkcjonariusze

Oddzielną kategorią pracowników w policji byli urzednicy kancelaryjni i nizsi funkcjonariusze do czynności pomocniczych, tj. woźni, gońce, itp. Do ich zadań należały czynności niewymagające uprawnień policyjno - wykonawczych, które mogły być wykonywane także przez funkcjonariuszy policji. W stosunku do tej kategorii pracowników odnosiły się przepisy państwowej służby cywilnej. Niemniej jednak pod względem służbowym i osobowym podlegali przełożonym policyjnym. Podległość służbowa urzedników kancelaryjnych i nizszych funkcjonariuszy wiązała się z obowiązkiem wykonywania poleceń służbowych przełożonego. Natomiast zależność osobowa była związana z przebiegiem pracy służbowej - awansami, degradacjami, itp.⁵²

Charakteryzowaną grupę pracowników urzędów policyjnych obowiązywały cywilne zasady podziału urzedników. W stosunku do urzedników kancelaryjnych od XII do X stopnia włącznie oraz dla wszystkich nizszych funkcjonariuszy przeznaczonych do wykonywania czynności pomocniczych, posiadały moc prawną przepisy o mianowaniu, przenoszeniu i rozwiązywaniu stosunku służbowego odnoszące się do szeregowych, zaś w stosunku do pozostałych urzedników kancelaryjnych - analogiczne przepisy dotyczące oficerów policji⁵³.

Pracownicy ci wykonywali czynności spotykane w innych urzędach, dlatego nie przysługiwały im dodatkowe przywileje, jakie posiadali funkcjonariusze policji. Do ich podstawowych kompetencji należały zadania związane z prowadzeniem kancelarii, np. prowadzenie dziennika korespondencyjnego, ekspedycja pism, a także wykonywali zadania gospodarcze⁵⁴.

⁵⁰ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 592.

⁵¹ APL, KWPP, sygn. 415, s. 7; *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 602.

⁵² M. Mączynski, *Policja Państwowa w...*, s. 165; *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 5; *Rozporządzenie o PP...*, Dz. U. R. P., 1928, nr 28, poz. 257.

⁵³ *Tamże*. Zgodnie z ustawą o państwowej służbie cywilnej aparat urzędniczy był podzielony ze względu na poziom wykształcenia na 12 stopni służbowych, które zostały zniesione w 1933 roku, kiedy wprowadzono tzw. 12 grup uposażenia. *Ustawa o państwowej służbie cywilnej z 17 II 1922 roku*, Dz. U. R. P., 1925, nr 11, poz. 81; W. Witkowski, *Historia administracji ...*, s. 371

⁵⁴ R. Litwiński, *Korpus policji ...*, s. 133.

Z tego powodu byli zwolnieni z obowiązku prowadzenia osobistych ksiąg służbowych⁵⁵ zgodnie z zasadami obowiązującymi funkcjonariuszy służby zewnętrznej. Wiązało się z regularnym charakterem czynności wykonywanych przez funkcjonariuszy służby wewnętrznej, podczas gdy zapisy w osobistej księdze służbowej dotyczyły funkcji pełnionych przez funkcjonariuszy, które rzadko cechowała powtarzalność⁵⁶.

Urzędnicy kancelaryjni przydzieleni do biur urzędów policyjnych w stosunku do oficerów policji musieli okazywać szacunek, uprzejmość. Obowiązywały ich - jak każdego policjanta - zasady dobrego zachowania. Każdy z nich, widząc oficera policji, którego znał osobiście lub z pracy, musiał oddać ukłon spotkanemu funkcjonariuszowi PP⁵⁷.

W powiecie chełmskim urzędnicy kancelaryjni odbywali służbę w biurze Komendy Powiatowej Policji w Chełmie. Wykonywali ją razem z funkcjonariuszami służby zewnętrznej, którzy na posterunkach prowadzili ją samodzielnie. Wyjątek stanowili urzędnicy biurowi posterunków policji w Rejowcu i Siedliszczu, którzy zostali przydzieleni do wymienionych jednostek w 1927 roku⁵⁸.

Przygotowanie do policjantów do wykonywania pracy biurowej pozostawiało wiele do życzenia. W jednym z raportów sytuacyjnych komendanta powiatowego z 1920 roku funkcjonariusze służby zewnętrznej, wykonujący służbę biurową byli określani, jako „mierni pod względem wykonywanych prac biurowych, oprócz kilku uzdolnionych i posiadających praktykę biurową”. Z kolei w innym raporcie z tego roku komendant powiatowy wyróżnia pod względem pracowitości i fachowej pracy biurowej funkcjonariuszy Gębata i Jasonka. Jednak opinie takie były nieliczne. Przewarzały narzekania na policjantów wykonujących prace kancelaryjne, określanych pod względem jakości pracy, jako „osoby drugiej kategorii”. Zapewne dlatego w październiku 1920, kiedy w kilku posterunkach powiatu chełmskiego, m. in. w Wojsławicach, Rakopułach czy Rejowcu przeprowadzono inspekcje, stwierdzono nieprawidłowe prowadzenie niektórych ksiąg i druków. Funkcjonariuszom tych posterunków sugerowano odbycie kursu biurowego w szkole policyjnej, w celu doskonalenia umiejętności prowadzenia spraw biurowych⁵⁹.

W związku z polityką oszczędnościową kolejnych rządów, już od 1921 roku w jednostkach Policji nastąpiły zwolnienia i zmiany personalne. Dotknęły one szcze-

⁵⁵ Osobista księga służbowa była sporządzana w posterunkach i komisariatach, nazywana osobistą książką służbową. Prowadzona przez wszystkich funkcjonariuszy jednostki policyjnej wykonujących służbę zewnętrzną. Do osobistych ksiąg służbowych wpisywano wszystkie wyniki wykonanej służby i interwencje policjanta w kwestii nieprzestrzegania przepisów porządkowych. Funkcjonariusz sporządzający protokół doniesienia zapisywał w niej niezbędne dane i informacje związane z zgłoszonym meldunkiem (personalia poszkodowanego lub oskarżyciela, miejsce ich zamieszkania, itp.), a także wiadomości o osobach i wydarzeniach karalnych, które mogły posłużyć, jako materiał do sporządzonego doniesienia. Notował także spostrzeżenia o stanie bezpieczeństwa publicznego w patrolowanych miejscowościach, np. wszelkie wiadomości o osobach podejrzanych, tzw. *przestępcach zawodowych*, uwagi mogące zostać wykorzystane przy prowadzonych dochodzeniach i obserwacjach policyjnych. APL, KWPP, sygn. 493, k. 29.

⁵⁶ „Na posterunku”, 1928, nr 32, s. 6.

⁵⁷ APL, KWPP, sygn. 495, s. 22. Rozkaz Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 526.

⁵⁸ Tamże, sygn. 491, s. 104.

⁵⁹ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 5; APL, KWPP, sygn. 567, s. 34, 43, 62-65, 90-91.

gólnie niższych funkcjonariuszy policji⁶⁰. Zgodnie z okólnikiem Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 1204 z 4 IV 1925 roku komendanci powiatowi nie mogli powiększać obsady swych biur o urzędników kancelaryjnych. W dniu 31 XII 1925 roku rozwiązano stosunek służbowy ze wszystkimi urzędnikami pracującymi w urzędach policyjnych. Część z nich zastała przemianowana na funkcjonariuszy mundurowych, inni na urzędników kontraktowych lub prowizorycznych. Osoby niegodzące się na przemianowanie zostały zwolnione. W zamian urzędowi policji przydzielono funkcjonariuszy do wykonywania służby biurowej, którzy m.in. w 1927 roku zostali przydzieleni do posterunków w Siedliszczu i Rejowcu⁶¹.

Dla teoretycznego i praktycznego przeszkolenia funkcjonariuszy policji w sprawach biurowych komendanci posterunków zgodnie z rozkazem Komendanta Wojewódzkiego nr 599 z dnia 26 VIII 1937 roku przydzielali na zmianę do pracy biurowej podległych mu policjantów. Miało to z jednej strony ułatwić pracę komendantowi posterunku i jednocześnie pomagało funkcjonariuszom zdobyć doświadczenie w pracy biurowej⁶².

Tab. 3. Stan liczbowy urzędników kancelaryjnych na zatrudnionych w KPPP Chełm w latach 1919-1926.

Rok		Urzędnicy kancelaryjni
1919		-
VII. 1920		-
XI. 1921		4
1922		4 (3) ⁶³
VI. 1923		3
1924	I- III 1924	1
	IV-XII 1924	2
1925		3
1926		1 ⁶⁴

Opracowanie własne. Źródło: APL, KWPPŁ, sygn. 162, 163, 648.

⁶⁰ R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie...*, s. 117 - 118.

⁶¹ *Obowiązujące rozkazy i okólniki...*, s. 21; R. Litwiński, *Korpus policji ...*, s. 134; APL, KWPPŁ, sygn. 89, s. 15-17.

⁶² Tamże, sygn. 99, s. 121-122.

⁶³ Do pracujących w 1921 roku, jako urzędników kancelaryjnych Jana Radzikowskiego, Kazimierzy Czachorowskiej, Leokadii Jarząbkiewicz i Katarzyny Kostrzanowskiej na okres próbny przyjęto Martę Chojnaczką. W lutym 1922 Jan Radzikowski objął funkcji sekretarza, a jako zadania urzędników biurowych wypełniali

Wnioski

Na podstawie dotychczasowych ustaleń można sformułować kilka prawidłowości dotyczących warunków i organizacji pracy kancelaryjnej w jednostkach PP w powiecie chełmskim w latach 1919-1939.

Wyłonienie jednolitej organizacji bezpieczeństwa publicznego, w odbudowującym się państwie polskim stało się koniecznością. Sytuacja, jaka panowała po zakończeniu I wojny światowej oraz konfrontacja polsko - bolszewicka 1920 roku sprawiała, że zagwarantowanie bezpieczeństwa publicznego było wyjątkowo trudnym zadaniem. Tempo tego procesu, uwzględniając realia powojenne, w ocenie autora należy uznać za sukces. Na proces ten wpłynęła działalność poprzedzających PP innych organów bezpieczeństwa i spokoju publicznego. Należały do nich Milicja Ludowa oraz Policja Komunalna.

Powstanie PP, dostosowanie jej struktury organizacyjnej do aktualnego podziału administracyjnego oraz oparcie zasad jej funkcjonowania o model wojskowy służyło sprawnej i efektywnej współpracy organów policji z innymi urzędami i instytucjami powiatu oraz szybkim przepływie informacji. Dodatkowo wojskowy charakter policji zwiększał poziom subordynacji i wykwalifikowania funkcjonariuszy. Tak zorganizowany model policji, z niewielkimi zmianami przetrwał cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

Funkcjonariusze policji państwowej, służący we wcześniejszych organach porządkowych, wykorzystywali zdobyte tam doświadczenia zawodowe. Jednak stan wykształcenia osób powoływanych na funkcjonariuszy PP oraz ich podejście do wykonywanej pracy - uznawanie służby w policji za początek przyszłej kariery zawodowej (stąd rozumienie jej jako tymczasowej)⁶⁵, był jednym z czynników deprecjonujących stopień realizowania zadań natury kancelaryjno - administracyjnej. Odrębnym zagadnieniem badawczym jest więc poziom przyuczenia i przygotowania zawodowego funkcjonariuszy organizacji bezpieczeństwa publicznego funkcjonujących przed wyłonieniem PP oraz wpływ tych czynników na pracę kancelaryjną i jakość wytwarzanej dokumentacji tych instytucji jak i organów PP.

Na efektywność pracy biurowej wpływał fakt nielicznej obsady komisariatów i posterunków. Liczba policjantów pracujących w komisariatach i posterunkach policji była niewielka. Wahala się od 3 do 6 funkcjonariuszy, którzy nie posiadali przypisa-

Leokadia Jarząbkiewicz, Katarzyna Kostrzanowska i Marta Chojnacka. Z kolei w kwietniu tego roku z funkcji kancelistki została zwolniona Leokadia Jarząbkiewicz. W związku tym do maja 1922 roku, kiedy zlikwidowano vacat po Leokadii Jarząbkiewicz zatrudniając Kazimierę Dmowską, w KPPP Chełm zatrudnionych było tylko dwóch urzędników biurowych, tj. Katarzyna Kostrzanowska i Marta Chojnacka. Od września 1922, kiedy to zwolniona Martę Chojnacką zastąpiła Stefania Czyżniewska w KPPP w Chełmie pracowało 3 urzędników biurowych.

⁶⁴ Józef Żółtko, pracujący jako kancelista, 30 czerwca 1926 został zwolniony ze służby. Zastąpiła go Maria Tuczyńska przyjęta jako pracownik kontraktowy. Była jedynym urzędnikiem kancelaryjnym co najmniej do końca 1926 roku.

⁶⁵ R. Litwiński, *Korpus policji ...*, s. 60.

nych zadań kancelaryjnych. Pracujących tam funkcjonariuszy oprócz codziennej pracy biurowej obowiązywało wykonywanie służby zewnętrznej, co odróżniało funkcjonariuszy policji od innych urzędników administracji publicznej. Dodatkowo wspomagała ich służba kancelaryjna.

Warunki lokalowe jednostek PP były zróżnicowane, jednak wypada stwierdzić, że ich stan techniczny oraz wyposażenie pozostawiały wiele do życzenia. Wpływało to na sprawne wykonywanie obowiązków nałożonych na funkcjonariuszy PP. Należy jednak przyznać, że integracja środowiska policyjnego oraz zapał do pracy wynikający z czynników służbowych jak i pozasłużbowych, wpływały na dążenie funkcjonariuszy policji do godnego wykonywania powierzonych im obowiązków ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, mimo problemów natury lokalowej.

Doskonaleniu umiejętności sprawnej i rzetelnej pracy biurowej służyło prowadzenie szkół policyjnych. Istotną rolę odegrały również kontrole inspekcyjne władz zwierzchnich oraz wydawane do użytku praktycznego opracowania, zbiory rozkazów komendanta głównego policji⁶⁶. Krokiem mającym na celu polepszenie jakości pracy kancelaryjnej wykonywanej przez funkcjonariuszy policji, jak też innych dziedzin służby policyjnej, było krzewienie wiedzy o specyfice pracy policyjnej publikowane na łamach tygodnika „Na posterunku” w latach 1921-1939.

Organizacja pracy kancelaryjnej w komisariatach i posterunkach policji opierała się na zarządzeniach Komendanta Głównego Policji oraz na uzupełniających je rozkazach Komendanta Wojewódzkiego Policji. Cechowały je drobiazgowość i szczegółowość zasad. Nieocenioną rolę w ich realizowaniu odegrał komendant powiatowy policji w Chełmie oraz podlegli mu kierownicy komisariatów i posterunków, którzy wydawali funkcjonariuszom polecenia służbowe o właściwym sposobie prowadzenia biurowości w jednostkach policji. Wpłynęło to na wszechstronne przygotowanie policjantów do wykonywania pracy biurowej. Niewielkie fundusze przeznaczane na tą sprawne w porównaniu z rzeczywistymi potrzebami oraz niskie zarobki funkcjonariuszy odbijały się na jakości wykonywanej pracy biurowej.

⁶⁶ J. Misiewicz, *Podręcznik dla przodowników policji wykonawczej zawierający szereg wskazówek praktycznych, przepisów obowiązujących, zaopatrzone szeregiem wzorów, protokołów, odezów, zawiadomień, itp.*, Warszawa 1920; *Obowiązujące rozkazy i okólniki Komendanta Głównego Policji Państwowej w układzie rzeczowym*, oprac. W. Bartel, Z. Krzyżanowski, J. Płotnicki, A. Robaczewski, J. Szeryński, H. Walczak, Warszawa 1927; *Ustawy i rozporządzenia administracyjne zebrane dla użytku policji państwowej i urzędów administracyjnych*, Warszawa 1920.